

มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ

LEGAL MEASURES FOR PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND
EMOTIONAL WELLNESS PROMOTION OF ELDERLY PRISONERSธีระพงษ์ ประกิจ¹และ ธาณี วรภัทร์²

Theeraphong Praking and Thanee Vorapatr

Article History

Received 28-02-2025; Revised: 04-11-2025; Accepted: 04-12-2025

<https://doi.org/10.14456/issc.2025.70>

บทคัดย่อ

บทนำ: ประเทศไทยได้เริ่มให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ของผู้ต้องขังในเรือนจำ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (ข้อกำหนดแมนเดลา - Mandela Rules) และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 แต่ยังไม่มีความมาตรการทางกฎหมายให้ความคุ้มครองอย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย: 1) เพื่อศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการบังคับโทษจำคุก รวมถึงแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ 2) เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุในประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ 3) เพื่อทราบแนวทางปรับปรุงการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำระหว่างประเทศ

ระเบียบวิธีวิจัย: เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุของไทย โดยเปรียบเทียบกับกฎหมายส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุของสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และเครือรัฐออสเตรเลีย

ผลการวิจัย: พบว่า แนวทางและมาตรการทางกฎหมายของไทยที่กรมราชทัณฑ์บังคับใช้ยังให้ความสำคัญคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุไม่เพียงพอ มาตรการด้านการดูแลสุขภาพพยาบาลและการดูแลสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมยังไม่เหมาะสมต่อผู้ต้องขังสูงอายุ ไม่ได้แยกกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังสูงอายุ และยังไม่มีระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุไว้โดยเฉพาะ

สรุป: ประเทศไทยควรกำหนดแนวทางและมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ ให้สอดคล้องกับมาตรการทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และเครือรัฐออสเตรเลีย เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุของประเทศไทยต่อไป

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

Master's degree, Faculty of Law Rangsit University,

E-mail: Theeraphong.p62@rsu.ac.th *Corresponding author

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

Asst. Prof., Ph.D, Faculty of Law, Rangsit University

คำสำคัญ: มาตรการทางกฎหมาย; สุขภาวะทางจิต; สุขภาวะทางอารมณ์; ผู้ต้องขังสูงอายุ

ABSTRACT

Introduction: Thailand has begun to place increasing emphasis on promoting the mental and emotional well-being of prisoners in correctional facilities in accordance with the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules) and the Older Persons Act B.E. 2546 However there are still no adequate legal measures that provide proper protection in this regard. **Objectives:** 1) To examine the concepts and theories related to imprisonment, including approaches for promoting the mental and emotional well-being of elderly prisoners. 2) To analyze legal issues concerning the promotion of mental and emotional well-being of elderly prisoners in Thailand in comparison with other countries. 3) To identify appropriate improvement measures for promoting the mental and emotional well-being of elderly prisoners in line with international minimum standards. **Methods:** This research adopts a qualitative approach, studying Thai laws related to the promotion of mental and emotional well-being of elderly prisoners and comparing them with the relevant legal measures of the United States Japan and the Commonwealth of Australia. **Results:** The findings reveal that Thailand's legal measures currently enforced by the Department of Corrections remain insufficient in protecting and promoting the mental and emotional well-being of elderly prisoners. Healthcare services, hygiene, and environmental conditions remain inadequate for elderly inmates, and activities are not designed to meet their specific needs. Furthermore, there is still no specific legal provision concerning the rehabilitation of elderly prisoners. **Conclusion:** Thailand should establish proper legal approaches and measures for promoting the mental and emotional well-being of elderly prisoners, in line with the legal approaches implemented in the United States, Japan, and the Commonwealth of Australia, to enhance the well-being of elderly prisoners in Thailand.

Keywords: Legal Measures; Psychological Well-Being; Emotional Wellness; Elderly Prisoners

1. บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยข้อมูลในปี พ.ศ. 2566 แสดงให้เห็นว่าประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็น 1 ใน 5 ของประชากรทั้งหมด หรือประมาณ 13 ล้านคน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 66,057,967 คน ในขณะเดียวกัน องค์การสหประชาชาติได้คาดการณ์ว่าประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 8 พันล้านคน ในขณะเดียวกันกรมราชทัณฑ์ มีผู้ต้องขังที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปอยู่ภายใต้การดูแลรวมทั้งสิ้น 7,703 คน ซึ่งแบ่งเป็นผู้ต้องขังชายสูงอายุจำนวน 6,478 คน และผู้ต้องขังหญิงสูงอายุจำนวน 1,225 คน ผู้ต้องขังสูงอายุเป็นกลุ่มที่ต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด เนื่องจากอยู่ในช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสภาพในหลายด้านทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งอาจประสบปัญหาเกี่ยวกับโรคเรื้อรังที่ต้องการการดูแลและรักษาอย่างต่อเนื่อง เช่น ความดันโลหิตสูง โรคหลอดเลือดหัวใจตีบ โรคเบาหวาน โรคกระดูกพรุน โรคเกาต์ โรคหมอนรองกระดูกทับเส้นประสาท โรคจอประสาทตา เป็นต้น

กรมราชทัณฑ์เริ่มให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ของผู้ต้องขังในเรือนจำ โดยในด้านความต้องการพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ ได้กำหนดให้ผู้ต้องขังมีสิทธิได้รับอาหารที่เพียงพอ รวมถึงบริการที่พักอาศัยและเครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสม สำหรับการดูแลสุขอนามัยและการเข้าถึงบริการสุขภาพ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์และองค์กรอื่น ๆ มีเป้าหมายในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ของผู้ต้องขังทั่วไป แต่สำหรับผู้ต้องขังสูงอายุที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาโครงการ แนวทางปฏิบัติ และมาตรการทางกฎหมายโดยเฉพาะ ในปัจจุบันกฎหมายและแนวทางที่ใช้ในเรือนจำมีหลายประการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังสูงอายุ และไม่สามารถรองรับสิทธิของผู้สูงอายุในบางประการที่ควรได้รับ สิ่งเหล่านี้จึงควรได้รับการปรับปรุงและเพิ่มเติมมาตรการทางกฎหมายอย่างเหมาะสม ดังนี้

1) ในด้านการดูแลรักษาพยาบาล ต้องกำหนดแนวทางและมาตรการเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ เนื่องจากผู้ต้องขังกลุ่มนี้มักมีโรคประจำตัว ซึ่งต้องการการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดและการรักษาที่เหมาะสมและใส่ใจการดูแลสุขภาพจิต

2) ด้านสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม ต้องกำหนดในเรื่องการควบคุมโรค ซึ่งจำเป็นต้องมีการบริการที่ครอบคลุมสำหรับผู้สูงอายุ ตั้งแต่การดูแลสุขภาพทั่วไป การดูแลเชิงป้องกัน ไปจนถึงการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพจากผู้เชี่ยวชาญในหลายสาขา สำหรับด้านอาหารนอกจากจะต้องมีความสะอาดและถูกสุขลักษณะแล้ว ยังต้องสามารถเคี้ยวและกลืนได้ง่าย บำรุงร่างกาย และหลีกเลี่ยงอาหารที่มีรสจัด รวมถึงต้องสามารถช่วยรักษาหรือควบคุมโรคที่พบบ่อยในผู้สูงอายุได้ ในส่วนของสิ่งแวดล้อม ควรมีการตรวจสอบสภาพทั่วไปของเรือนจำให้มีความปลอดภัย พื้นที่ควรเป็นพื้นเรียบไม่ลื่น มีแสงสว่างเพียงพอ และมีมุมพักผ่อนสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ห้องน้ำควรมีขนาดกว้างพอให้ผู้ต้องขังที่ใช้รถเข็นสามารถหมุนตัวได้สะดวก ควรมีราวจับเพื่อช่วยพยุงขณะลุกจากโถส้วม และควรมีที่นั่งอาบน้ำ

3) ในด้านการจัดกิจกรรม ควรให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ โดยต้องมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการกำหนดมาตรฐานในการจัดโครงการให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้ต้องขังสูงอายุ นอกจากนี้ กิจกรรมนันทนาการและการออกกำลังกายควรแยกตามกลุ่มอายุ เพื่อให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่ม

4) ในด้านการฟื้นฟูแก้ไขเพื่อกลับสู่สังคม ปัจจุบันกฎหมายราชทัณฑ์ยังไม่มีกำหนดข้อบังคับเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นการจำแนกหรือพัฒนาพฤติกรรม สิทธิ หน้าที่ และประโยชน์ต่าง ๆ การฟื้นฟูแก้ไขผู้ต้องขังสูงอายุจึงควรเริ่มตั้งแต่ช่วงแรกที่เข้ามาในเรือนจำ ในระหว่างที่อยู่ในเรือนจำ และต่อเนื่องไปจนถึงหลังจากพ้นโทษเพื่อกลับสู่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

จากปัญหาข้างต้น จึงประสงค์จะดำเนินการศึกษามาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ เปรียบเทียบกับหลักข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำระหว่างประเทศและมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบังคับโทษจำคุก รวมถึงแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุในประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ
3. เพื่อทราบแนวทางปรับปรุงการส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำระหว่างประเทศ

3. การทบทวนวรรณกรรม

การบังคับโทษจำคุก วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกแตกต่างจากวัตถุประสงค์ของการลงโทษในแง่ที่ว่า การลงโทษมักมุ่งเน้นไปที่การปฏิบัติตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเป็นหลัก ในขณะที่การบังคับโทษมีการพัฒนาแนวคิดจากการลงโทษในอดีตไปสู่แนวคิดที่มีความเป็นเสรีนิยมมากขึ้น ซึ่งให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยมุ่งหวังที่จะปรับเปลี่ยน บำบัดฟื้นฟู และแก้ไขพฤติกรรมของบุคคลที่มีปัญหา ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ต้องขังกระทำความผิดกฎหมายอาญา จนถึงขั้นไม่สามารถใช้ชีวิตร่วมกับสังคมได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำบุคคลเหล่านี้ไปปรับปรุงและยกระดับความเจริญทางจิตใจและพฤติกรรมให้กลับมาอยู่ในระดับมาตรฐานของคนปกติในสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อให้การดำรงชีวิตในอนาคตเป็นไปอย่างปราศจากการกระทำผิดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม และเพื่อคุ้มครองสังคม

สุขภาวะองค์รวม ในอดีตเรามีความเชื่อว่าการมีสุขภาพดีและการเจ็บป่วยเป็นสองสิ่งที่อยู่ลำดับต่อเนื่องกัน โดยสุขภาพดีจะต้องมาก่อนสุขภาพที่ไม่ดี และมีการแบ่งแยกที่ชัดเจนระหว่างสองสถานะนี้ โดยมองว่าความหมายของ “สุขภาพดี” คือการไม่มีโรค และ “การมีโรค” คือ “สุขภาพไม่ดี” แนวคิดนี้ทำให้แพทย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องสุขภาพเพียงในด้านที่เกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วยเท่านั้น ซึ่งเป็นการทำงานแบบตั้งรับส่งผลให้ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสุขภาพมีการเสนอว่า การเจ็บป่วย ความสุขสบาย และการมีชีวิตที่ดี ไม่ได้เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกัน แต่เป็นเรื่องที่อยู่ในมิติและระนาบที่แตกต่างกัน ผู้ที่มีสุขภาพดีไม่จำเป็นต้องมีสุขภาพสมบูรณ์เสมอไป ในขณะที่ผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยทางกายก็สามารถมีความสุขได้ การเจ็บป่วยทางกายไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการสร้างเสริมสุขภาวะในด้านอื่น ๆ เช่น สุขภาวะทางอารมณ์ สังคม จิตวิญญาณ หรือสติปัญญา และในทางกลับกัน การพัฒนาสุขภาพในด้านอื่น ๆ อาจช่วยสนับสนุนการฟื้นฟูสุขภาพของผู้ป่วยหรือผู้พิการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สุขภาพแบบองค์รวมมีพื้นฐานจากหลักการที่ว่า “ทั้งหมดเกิดจากการเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันของส่วนย่อย” โลกของเราประกอบด้วยอากาศ ดิน น้ำ พืช และสัตว์ ซึ่งต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หากส่วนใดส่วนหนึ่งสูญเสียหรือถูกทำลายจะส่งผลกระทบต่อความสมดุลของส่วนอื่น ๆ เช่นเดียวกับชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยร่างกาย (Physical) จิตใจ (Mental) อารมณ์ (Emotional) และจิตวิญญาณ (Spiritual) หากองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่สามารถทำงานได้จะมีผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน แนวคิดสุขภาพแบบองค์รวมมองว่าโรคไม่ได้เกิดจากสาเหตุเดียวเท่านั้น แม้แต่โรคติดต่อก็ยังมียปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนอกเหนือจากเชื้อโรคเอง กล่าวคือ สุขภาพในมุมมองนี้เชื่อว่าโรคแต่ละโรคมีหลายสาเหตุและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพ แต่ยังรวมถึงปัจจัยทางจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย สุขภาพจึงเป็นตัวบ่งชี้ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของเราในสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคมรวมถึงทัศนคติและการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การมองสุขภาพในฐานะที่เป็นภาพรวมของการดำรงชีวิตของบุคคลนั้น สะท้อนถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางกายภาพ จิตใจ อารมณ์ สังคม จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งหมดนี้มีผลต่อคุณภาพชีวิตของบุคคล โดยไม่สามารถแยกแยะจิตใจ ร่างกาย หรือสิ่งแวดล้อมออกจากกันได้ แต่ต้องมองในลักษณะที่เชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกันอย่างชัดเจน

สุขภาพของผู้สูงอายุ คำว่า “ผู้สูงอายุ” หรือ “คนชรา” ได้รับการกำหนดความหมายโดยองค์การสหประชาชาติในมติที่ประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุที่นครเจนีวา เมื่อปี พ.ศ. 2525 โดยระบุว่าผู้สูงอายุคือบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งนับตามปฏิทินขององค์การอนามัยโลก หรืออาจหมายถึงผู้ที่เกษียณอายุจากการทำงานตามสภาพเศรษฐกิจ หรือผู้ที่สังคมเห็นว่ามีความสูงตามเกณฑ์วัฒนธรรมของแต่ละสังคม สำหรับประเทศไทย นิยาม “ผู้สูงอายุ” ถูกกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 ว่าหมายถึง “บุคคลที่มีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย” นอกจากนี้ ในรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2560 ยังได้ระบุว่า “ผู้สูงอายุ” คือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และ “ประชากรสูงอายุ” หมายถึงประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเช่นกัน สุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง ความสมบูรณ์ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตใจ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะในด้านสุขภาพทางจิตซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีจะสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วและใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนถึงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุคือสุขภาพทางจิต (Psychological well-being) ซึ่งมีแนวคิดและความหมายที่สอดคล้องกันจากผู้เชี่ยวชาญหลายท่านเกี่ยวกับสุขภาพทางจิตของผู้สูงอายุ เช่น ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุไทยตามแนวทางวิถีพุทธ พบว่าผู้สูงอายุไทยมองว่าความสุข (Happiness) และความสามารถในการสร้างสมดุลของจิต (Mental capacity) เป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาพทางจิต

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัญหากฎหมายในการส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุ รวมทั้งปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการส่งเสริมสิทธิของผู้ต้องขังสูงอายุให้มีประสิทธิภาพ โดยศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบกับหลักข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำระหว่างประเทศและมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศ

5. ระเบียบวิธีวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ กฎหมายราชบัณฑิตยสถานของประเทศไทย ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง กฎหมายในการส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุของสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และเครือรัฐออสเตรเลีย แนวคิด ทฤษฎี คำพิพากษาศาล และบทความวิชาการ

2. ขอบเขตงานวิจัย

ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี นโยบายและ กฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุของไทย และต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และเครือรัฐออสเตรเลีย

6. ผลการวิจัย

1. การดูแลรักษาพยาบาลผู้ต้องขังสูงอายุ

ประเทศไทยมีกฎหมายหลายฉบับที่กำหนดการดูแลรักษาพยาบาลผู้ต้องขังสูงอายุ เช่น พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ซึ่งรับรองสิทธิด้านการแพทย์และสาธารณสุข รวมถึงให้ความสำคัญกับสุขภาพจิต ขณะเดียวกันพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 กำหนดให้เรือนจำมีสถานพยาบาล การตรวจสุขภาพ และการส่งต่อรักษา อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวยังเป็นการดูแลผู้ต้องขังทั่วไปและยังไม่เพียงพอต่อความต้องการเฉพาะของผู้ต้องขังสูงอายุ เมื่อพิจารณาสิทธิของผู้ต้องขังสูงอายุตามกฎหมายทั่วไป พบว่ายังมีข้อจำกัดจากสภาพการคุมขัง ทำให้การเข้าถึงบริการทางการแพทย์ไม่เทียบเท่าผู้สูงอายุทั่วไป อีกทั้งการบังคับใช้กฎหมายยังเป็นเพียงแนวทางปฏิบัติ เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรการในต่างประเทศ เห็นได้ว่า ระเบียบราชทัณฑ์ของญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพผู้ต้องขังสูงอายุ

อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมการตรวจสุขภาพ การฟื้นฟู การดูแลจิตเวชประจำวัน และการเพิ่มบุคลากรเฉพาะทาง พร้อมทั้งมุ่งเน้นการป้องกันการกระทำผิดซ้ำและการเตรียมความพร้อมในการกลับคืนสู่สังคม ในออสเตรเลีย หน่วยงาน Justice Health ใช้กรอบนโยบายด้านคุณภาพเป็นมาตรฐานการดูแลสุขภาพในเรือนจำ โดยเน้นความต่อเนื่อง คุณภาพ ความเห็นอกเห็นใจ และการดูแลสุขภาพจิตด้วยบุคลากรที่มีคุณสมบัติและผู้เชี่ยวชาญ และในสหรัฐอเมริกา มีการจัดบริการทางการแพทย์เฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุและกลุ่มเปราะบาง โดยมีหน่วยงานเฉพาะดูแลผู้ต้องขังที่มีภาวะสมองเสื่อมและความบกพร่องทางพัฒนาการ พร้อมทั้งปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะด้าน

2. สุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ

ประเทศไทยได้กำหนดหลักการเกี่ยวกับสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมในเรือนจำตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 54 ซึ่งระบุให้เรือนจำมีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพอนามัย การสุขาภิบาล และการตรวจสุขภาพตามความจำเป็น นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีโอกาสนในการออกกำลังกายอย่างเหมาะสม รวมถึงการจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับผู้ที่มีความพิการตามความจำเป็นและเหมาะสม โดยกรมราชทัณฑ์ได้จัดทำโครงการส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ โดยให้เรือนจำดำเนินการประเมินและคัดกรองความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวันสำหรับผู้ต้องขังที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป รวมถึงกลุ่มผู้ที่มีภาวะพึ่งพิง สำหรับผู้ต้องขังสูงอายุตั้งแต่ 60-69 ปี เรือนจำจะต้องจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลและแผนการดูแลระยะยาวสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุที่มีภาวะติดบ้านและติดเตียง รวมถึงการจัดทำแบบแผนการดูแลรายบุคคลสำหรับผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปในกลุ่มนี้ด้วย ได้มีการดำเนินโครงการราชทัณฑ์ ปันสุข ทำความดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ โดยกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีเป้าหมายในการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมให้กับผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถเข้าถึงการรักษาพยาบาลและได้รับการประเมินคัดกรองด้านสุขภาพ ในประเทศญี่ปุ่น มีการกำหนดมาตรฐานด้านสุขอนามัยและการดูแลสุขภาพผู้ต้องขัง โดยคำนึงถึงสภาพร่างกายและจิตใจ พร้อมทั้งให้มีมาตรการทางการแพทย์ การออกกำลังกาย และการรักษาความสะอาดอย่างเพียงพอ รวมถึงมาตรการป้องกันโรคระบาด การฉีดวัคซีน และการคัดแยกผู้ติดเชื้อ ตลอดจนการดูแลเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุและกลุ่มเปราะบาง โดยมีการออกแบบและปรับปรุงเรือนจำให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังสูงอายุ และจัดบริการบำบัด อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนอน และอุปกรณ์ช่วยเหลือตามความจำเป็น ในออสเตรเลีย ผู้ต้องขังมีสิทธิอยู่กลางแจ้ง ได้รับอาหารและเสื้อผ้าที่เหมาะสม รวมทั้งอาหารพิเศษตามเหตุผลทางการแพทย์ โดยมีมาตรฐานด้านสุขอนามัยในเรือนจำ และมีการจัดผู้ดูแลส่วนบุคคลสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุในเรือนจำบางแห่ง ขณะที่สหรัฐอเมริกากำหนดเงื่อนไขและที่พักอาศัยเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังประเภทพิเศษ รวมถึงผู้สูงอายุ เพื่อบริการคุ้มครอง การบำบัด และการจัดโปรแกรมที่เหมาะสม และในสหรัฐอเมริกา ยังมีการพัฒนาโปรแกรมเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุในเรือนจำหลายแห่ง เช่น Hocking Correctional Facility และ Dixon Correctional Center รวมถึงหน่วยงานเฉพาะของรัฐเท็กซัส เพื่อจัดการดูแลสุขภาพและดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังสูงอายุ เมื่อเปรียบเทียบกับแล้ว ประเทศไทยมีกรอบกฎหมายและนโยบายด้านสุขอนามัยและการดูแลผู้ต้องขังสูงอายุในระดับหลักการและโครงการที่ดี แต่ยังขาดการจัดระบบเฉพาะและสิ่งอำนวยความสะดวกเชิงโครงสร้าง ขณะที่ต่างประเทศมีแนวทางที่ชัดเจน เป็นระบบ และตอบสนองความต้องการเฉพาะของผู้ต้องขังสูงอายุได้ดีกว่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยควรพัฒนามาตรการจากระดับนโยบายไปสู่การจัดระบบดูแลเฉพาะทางอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

3. กิจกรรมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ

ประเทศไทยจัดกิจกรรมในเรือนจำตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 โดยเน้นการศึกษาและฝึกอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมในการกลับสู่สังคม ซึ่งเหมาะสมกับผู้ต้องขังวัยหนุ่มสาว แต่ยังไม่สอดคล้องกับผู้ต้องขังสูงอายุที่มีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานต่ำ การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ต้องขังสูงอายุจึงควรเน้นแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อส่งเสริมการดูแลตนเองและสุขภาวะทางจิตใจ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังได้จัดกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมสันทนาการ การออกกำลังกาย ห้องสมุด และโครงการชมรมผู้ต้องขังสูงอายุ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของผู้ต้องขังสูงอายุ อย่างไรก็ตาม มาตรการเฉพาะดังกล่าวยังขาดความชัดเจน การดำเนินงานยังไม่ครอบคลุมทุกเรือนจำ และขาดความต่อเนื่อง เมื่อ

เปรียบเทียบกับต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา มีการจัดกิจกรรมและการเรียนรู้สำหรับผู้ต้องขังสูงอายุอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงอายุและสภาพร่างกาย ครอบคลุมการศึกษา การบำบัดทางจิต กิจกรรมยามว่าง และการดูแลสุขภาพ ทั้งนี้ การเปรียบเทียบบ่งชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยควรพัฒนามาตรการเฉพาะด้านกิจกรรมและการเรียนรู้สำหรับผู้ต้องขังสูงอายุให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. การแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุให้กลับสู่สังคม

ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะสำหรับการดูแลและฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุ ตั้งแต่การรับตัว การจำแนก การพัฒนาพฤติกรรม ไปจนถึงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว โดยใช้แนวทางเดียวกับผู้ต้องขังทั่วไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของผู้สูงอายุ แม้จะมีหลักสูตรเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวและการอาศัฏหมายผู้สูงอายุเข้ามารองรับ แต่การดำเนินงานยังไม่เป็นระบบ หลักสูตรไม่เชื่อมโยงกัน และขาดความต่อเนื่องทั้งในเรือนจำและหลังพ้นโทษ ส่วนในต่างประเทศ ได้แก่ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มตั้งแต่ในเรือนจำและต่อเนื่องไปถึงการสนับสนุนหลังพ้นโทษ มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรสวัสดิการ และชุมชน เพื่อดูแลด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพ การดำรงชีวิต และการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ แม้บางประเทศจะไม่มีกฎหมายเฉพาะ แต่มีนโยบายและโครงการที่ชัดเจน สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังสูงอายุ และเชื่อมโยงการฟื้นฟูกับการคืนสู่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

7. อภิปรายผล

1. การดูแลรักษาพยาบาลผู้ต้องขังสูงอายุ

ทุกประเทศให้ความสำคัญกับสิทธิและการดูแลสุขภาพผู้ต้องขังสูงอายุ โดยญี่ปุ่นแม้ไม่มีกฎหมายเฉพาะ แต่มีโครงการและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ทำให้การดูแลมีประสิทธิภาพ ครอบคลุมด้านสถานพยาบาล บุคลากรผู้เชี่ยวชาญ และการดูแลต่อเนื่อง ขณะที่ประเทศไทยยังมีข้อจำกัดด้านแนวทางเฉพาะและการบังคับใช้ ทำให้การปฏิบัติไม่เป็นมาตรฐาน จึงควรนำแนวทางของญี่ปุ่นมาเป็นแบบอย่างและกำหนดหลักเกณฑ์การดูแลผู้ต้องขังสูงอายุให้ชัดเจนในระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการอนามัยและการสุขาภิบาล พ.ศ. 2561

2. สุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ

ประเทศไทยกำหนดหลักสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมทั่วไป แต่ยังขาดมาตรการเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ทั้งด้านการรักษาโรคเรื้อรัง อาหารที่เหมาะสม และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย แม้จะมีโครงการส่งเสริมสุขภาพต่าง ๆ แต่ยังคงขาดแนวทางที่ชัดเจน ต่างจากญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา ที่มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก โปรแกรมเฉพาะ และหน่วยดูแลผู้สูงอายุในเรือนจำอย่างเป็นระบบ ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการออกแบบเรือนจำและสถานพยาบาลให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ขณะที่สหรัฐฯ และออสเตรเลียมีเรือนจำหรือหน่วยดูแลเฉพาะ จึงควรกำหนดหลักเกณฑ์ด้านสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และพิจารณาจัดเรือนจำเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุในประเทศไทย

3. การจัดกิจกรรมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ

ทุกประเทศยึดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติในการจัดกิจกรรมในเรือนจำ แต่กิจกรรมส่วนใหญ่ยังออกแบบเพื่อผู้ต้องขังทั่วไป ทำให้ไม่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะด้านการศึกษาและนันทนาการ ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดกิจกรรมตามอายุและสภาพของผู้ต้องขังสูงอายุ เช่น การเรียนรู้ผ่านสื่อ Audio-Visual การอภิปราย การบำบัดทางจิต การทำกิจกรรมลดภาวะสมองเสื่อม และการบำบัดด้วยสัตว์เลี้ยง ซึ่งช่วยส่งเสริมสุขภาพทางจิต ลดความเครียด และลดการกระทำผิดซ้ำ จึงควรกำหนดหลักสูตรการศึกษาและกิจกรรมนันทนาการที่เหมาะสม แยกตามกลุ่มอายุ พร้อมระบบติดตามประเมินผล และเพิ่มเติมข้อกำหนดในระเบียบกรมราชทัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง

4. การแก้ไขฟื้นฟูและการกลับคืนสู่สังคม

ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะด้านการฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุ ใช้เพียงแนวทางทั่วไปตามหลักสิทธิมนุษยชน ขณะที่ญี่ปุ่นมีหลักสูตรฟื้นฟูภายในเรือนจำ เน้นทักษะชีวิต ระบบสวัสดิการ และการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ ออสเตรเลียเชื่อมโยงการฟื้นฟูตั้งแต่ในเรือนจำถึงชุมชน และสหรัฐอเมริกามีโปรแกรมเฉพาะผ่านหน่วยงาน AOA ที่ให้บริการทางสังคมอย่างเป็นระบบ ดังนั้น ควรกำหนดแนวทางและบทบัญญัติด้านการฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุให้ชัดเจน โดยเริ่มตั้งแต่เข้ารับโทษ ต่อเนื่องระหว่างคุมขัง และสนับสนุนหลังพ้นโทษ เพื่อให้สามารถกลับสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

8. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การส่งเสริมสุขภาพทางจิตและอารมณ์ผู้ต้องขังสูงอายุจำเป็นต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจน ครอบคลุม และเฉพาะเจาะจง ทั้งด้านการแพทย์ สิ่งแวดล้อม กิจกรรม และการฟื้นฟู เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังสูงอายุเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

9. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. กำหนดแนวทางการดูแลรักษาพยาบาลผู้ต้องขังสูงอายุไว้ในระเบียบกรมราชทัณฑ์ให้มีสอดคล้องกับกฎหมายทั่วไปที่ให้ความคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุ และกำหนดแนวทางการดูแลรักษาพยาบาลให้เหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ทั้งด้านสถานพยาบาล แพทย์ เจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ หรือผู้เชี่ยวชาญ และมีระบบการดูแลผู้ต้องขังสูงอายุ โดยกำหนดแนวทางดังกล่าวเพิ่มเติมในระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับการอนามัยและการสุขภาพของผู้ต้องขัง พ.ศ. 2561

2. สุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ควรเพิ่มเติมหลักเกณฑ์เฉพาะในระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการอนามัยและสุขภาพ พ.ศ. 2561 โดยครอบคลุมการควบคุมโรคแบบครบวงจร การจัดอาหารที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยและเอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังสูงอายุ

3. กิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ควรปรับปรุงระเบียบกรมราชทัณฑ์ด้านการพัฒนาพฤตินิสัยและการศึกษา โดยกำหนดกิจกรรมเฉพาะสำหรับผู้ต้องขังสูงอายุ ทั้งด้านการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตและสุขภาพ รวมถึงกิจกรรมนันทนาการและการออกกำลังกายที่แยกจากผู้ต้องขังทั่วไปและเหมาะสมกับวัย

4. การฟื้นฟูและการกลับคืนสู่สังคมของผู้ต้องขังสูงอายุ ควรกำหนดบทบัญญัติด้านการฟื้นฟูผู้ต้องขังสูงอายุในระเบียบกรมราชทัณฑ์อย่างชัดเจน ตั้งแต่ช่วงเริ่มคุมขัง ระหว่างการคุมขัง และหลังพ้นโทษ พร้อมทั้งนำหลักการจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุและสุขภาพมาปรับใช้ เพื่อสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการพัฒนากรอบกฎหมายและกลไกการบังคับใช้ในการดูแลผู้ต้องขังสูงอายุโดยเฉพาะ ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับรูปแบบกฎหมายที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

2. ควรศึกษาปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่มีผลกระทบต่อมาตรการด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม กิจกรรม และการฟื้นฟูต่อสุขภาพทางจิตและการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังสูงอายุ เพื่อให้แนวทางปฏิบัติสอดคล้องกับมาตรฐานกฎหมาย

REFERENCE

- Australian Department of Health and Aged Care. (2024, June 10). *Aged care laws in Australia*.
<https://www.health.gov.au/topics/aged-care/about-aged-care/aged-care-laws-in-australia>
- Center for Prisoners' Rights Japan. (2021). *Healthcare guide for detainees and prisoners in Japan's penal institutions*.
https://prisonersrights.org/cpr-cms/wp-content/uploads/2021/10/healthcare_en.pdf
- Chaengchingphanit, C. (2020). *Legal measures for the treatment of mentally ill offenders after sentencing* (Unpublished master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok.
- Corrections Victoria. (2025). *Mental health care*.
<https://www.corrections.vic.gov.au/prisons/health-care/mental-health-care>
- Corrections Victoria. (2025). *Parts of the system*.
<https://www.corrections.vic.gov.au/about-the-corrections-system/parts-of-the-system>
- Correctional Medical Authority. (2024, April 18). *Ensuring satisfactory and cost-effective health care in Florida's prison system*.
<https://flcma.gov/>
- Department of Corrections. (2015). *Guidelines for mental health and psychiatric care for inmates*.
<http://www.correct.go.th/meds/index/Download/>
- Department of Corrections. (2017). *Curriculum manual for behavior development programs of the Department of Corrections*.
<http://www.correct.go.th/wp-content/uploads/2023/04/>
- Fellner, J. (2011). *Old behind bars*.
https://www.hrw.org/reports/usprisons0112_brochure_web.pdf
- Florida Department of Corrections, Office of Health Services. (2024, March 12). *Health services*.
<https://fdc.myflorida.com/org/health.html>
- Gibby, J. (2025). *Legislation and rules related to imprisonment*.
<https://fls.org.au/law-handbook-temp/fines-infringements-and-criminal-law/imprisonment-supervision-and-prisoner-rights/legislation-and-rules/>
- Ginnivan, N. A., & Butler, T. G. (2018). The rising health, social and economic costs of Australia's ageing prisoner population. *Medical Journal of Australia*, 209(10).
<https://www.mja.com.au/journal/2018/209/10/rising-health-social-and-economic-costs-australias-ageing-prisoner-population>
- Kulphon, P. (1996). *Prisoners' rights*. Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Nattaya, C. (2005). *Guarantees of prisoners' rights: A case study of the right to life* (Unpublished master's thesis). Thammasat University
- Sadler, D. (2022). *Caring for older people in prison*.
<https://thejusticemap.substack.com/p/caring-for-older-people-in-prison>
- Susan, B. (2019). *Older prisoners: A challenge for Australian corrections*.
<https://aic.gov.au/publications/tandi/tandi426>

Thanee, W. (2015). *Law on the enforcement of imprisonment*. Winyuchon Publishing.

Thitimaporn, C. (2017). *The right to life of female prisoners* (Unpublished master's thesis). Dhurakij Pundit University